

El dret d'equivocar-se

Mercè Rius

Resum

En aquesta nota, Mercè Rius revisa les opinions *positives* d'alguns filòsofs sobre la «naturalesa femenina». Entén que són obligades per tal de mantenir l'*autonomia del subjecte* pres d'una manera ben poc kantiana: com a excepció. Per això reclama, per a aquelles que no han estat mai —ni per a bé ni per a mal— protagonistes de la història, el dret *universal* d'equivocar-se. I proposa de complementar el paradigma lingüístic amb una defensa del *cos* com a portador, ell mateix, de sentit.

Abstract. *The right to be mistaken*

In this paper, Mercè Rius reviews the *positive* opinions of some philosophers about «the feminine nature». She thinks these opinions are obliged because they want to maintain the *subject's autonomy* in a very hardly kantian way: as if this subject was an exception. For this reason, she claims for the women the *universal* right to be mistaken. And she proposes to complete the linguistic paradigm with a vindication of the *body* as a being itself plenty of sense.

No és pas veritat que els filòsofs hagin sempre malescrit de nosaltres, les dones. Tanmateix, ho fan sovint amb... diguem-ne arguments, que haurien ofès la intel·ligència de tothom, si no fos que només es tractava d'esbravar-se les passions. A més, ja se sap que l'universal es degrada, per força, en aplicar-lo a realitats gaire concretes, com ara la diferència sexual; i això l'honora, vull dir que demostra la seva universalitat. Per tant, les relliscades masculistes no afectaven gens ni mica la puresa del «sistema», i en podíem prescindir.

Però, d'ençà de la segona meitat d'aquest segle que ara acaba, les feministes ens han fet veure que tot plegat no era cap accident; no pas una mancança de realitat o una fugida ideal, per part dels filòsofs, ans al contrari. La filosofia, tot el discurs occidental, ha estat —i és— una fal·locràcia; el problema afecta, doncs, les arrels de la mateixa cultura. Igual que la democràcia grega només fou *possible* perquè les 3/5 parts de la població atenenca, en temps de Pèricles,

eren esclaus, així també la cultura humana en general, és a dir, el domini més o menys racional de la natura, es repenja en l'asserviment, almenys, de mitja humanitat, si entenem com a tal, no pas un concepte abstracte —un «ideal»—, sinó el conjunt de membres de la nostra espècie. Lògicament, el fet històric s'ha traduït en categories filosòfiques, una de les quals l'acabem d'assenyalar; és la tendència a l'«ideal» discriminatori.

No tenen, doncs, gaire importància els efectes de superfície, tret de llur valor de símptoma. I val a dir que, en aquest sentit, fa millor el seu paper la misogínia declarada d'un Schopenhauer que els compliments d'altres, com ara la subtilesa «dialèctica» d'un Georg Simmel:

En la mujer, la naturalidad —si se me permite esta expresión algo confusa— constituye demasiado su esencia metafísica para desenvolver en ella el dualismo trágico. Acaso podamos expresar esto en los términos siguientes: el hombre puede, sin duda, vivir y morir por una idea; sin embargo, esa idea va siempre delante de él, esa idea es para él el problema infinito y él permanece constantemente solitario en el sentido ideal. Para el hombre, la única forma de pensar y vivir una idea es referirse a ella, tenerla enfrente; por eso, los hombres creen que las mujeres no son capaces de «ideas» (Goethe). Mas para la mujer, su esencia es inmediatamente una con la idea; la mujer, aunque en alguna ocasión el destino le imponga el aislamiento, no es nunca tan típicamente solitaria como el hombre; la mujer encuentra en sí misma su morada, mientras que el hombre siempre busca la suya fuera.» («Lo masculino y lo femenino. Para una psicología de los sexos», a *Cultura femenina y otros ensayos*, p. 100).

La frase que segueix aquesta tan profunda reflexió fa: «Por eso, en general, los hombres se aburren más que las mujeres». I és que la Dona es defineix per la seva *plenitud ontològica*. Només Ella compleix aquell ideal parmenidià on es resumien totes les aspiracions —epistemològiques, ètiques i estètiques— que són en l'origen de la nostra cultura. Aristòtil hi va aportar el *concepte de substància*; doncs bé, eminentment substantives, les dones oferim l'espectacle d'una entitat sense fissures —rotundes, acabades, talment una obra d'art—. D'aquí que hàgim estat, tradicionalment, els objectes privilegiats de l'experiència estètica, l'encarnació viva de la idea de bellesa o, encara més, de la Idea que és, ella mateixa, Bellesa. D'aquí la nostra innocència proverbial, «angèlica», ja que a nosaltres, el *sentit de la vida*, no ens cal buscar-lo; el som. Som *personalitats* en l'accepció pregona, moral, del terme; sense necessitat de cap demostració que ens convertiria, lògicament, en dones públiques.

Ben lluny de nosaltres, segons Simmel, l'esquinçament —intrínsec, com sabem, a la *consciència*. Som definitivament paganes. En canvi, la solitud de l'home esdevé angoixa davant l'obligació de legitimar-se i recuperar la *identitat* perduda, tot omplint de sentir el forat d'ésser que ell mateix s'ha infligit pels seus pecats. Per això, si la dona és, l'home *actua*. Ell és l'inconsistent, i no nosaltres; ell és qui tendeix a l'histerisme, sempre empaitant un *télos* que, per definició, se li escapa, situat com està, ja no en el món de les idees, sinó en el de l'*esperit*. Molt abans que aquest text fos concebut (1911), Hegel havia pretès de

«superar» el conflicte. La via de l'esperit no és definitivament oberta; té un acompliment, tan dinàmic i diferit com es vulgui, però ordenat i efectiu. En la *història* dels estats, la raó no fa sinó desenvolupar-se, amb la qual cosa la *llibertat* cristiana deixa de ser angoixada, tot esdevenint, si per cas, neguit polític; perquè, com els grecs sabien, només la *praxis* estatal dóna prou identitat. Només aquesta, i no cap altra cosa, és veritable *substància*.

Després, aquella història d'alliberament es convertí en desastre; com qui diu, una història d'errors, que inspirà llargues pàgines de penediment a intel·lectuals i filòsofs. El progrés de la humanitat ha anat de la pedra a la bomba —deia per exemple, Adorno—. I això —si fa no fa, afegia— cau sota la nostra *responsabilitat*. L'home, una vegada més, assumia la culpa, amb plena consciència que era d'ell, en exclusiva. La culpa, naturalment, calia atribuir-la a aquells que fan la història. Dit altrament, bona o dolenta, els homes en són els protagonistes o, filosòficament parlant, el *subjecte* històric. I, com que la temporalitat el defineix, les maltempsades són cosa seva; comparteix, doncs, amb la història, sort i dissort.

Vet aquí que la masculina exigència d'*autonomia* consisteix en l'esforç de sobreposar-se a tot un seguit de pèrdues. Quan ja havien mig reparat la de l'ésser amb el subjecte, ara es troben abocats, de nou, a la recerca de la subjectivitat perduda. Alguns, però, no ho acaben de veure gaire clar, i emeten, de tant en tant, crides discretes a favor d'una certa heteronomia. A casa nostra, Xavier Rubert de Ventós acaba de publicar la tercera reedició, ampliada, del seu llibre de moral —ara, *Ètica sin atributos*— que argumenta en aquesta línia, tímidament apuntada, d'altra banda, per Adorno (o, avui dia, des d'una perspectiva oposada, per Jon Elster).

Això no obstant, hom no pot evitar la impressió que alguna cosa no rutlla en aquesta mena de teories. Pel que fa al mateix Rubert, en una altra de les seves obres principals, *De la modernidad* (1980), esbossava un nou concepte del subjecte, que anomenava *no-fichtià*. Era, òbviament, una esmena liberal a la idea d'història que Hegel arrodoní. Però la seva versió fenomenològica desembocava en la certesa que, quan el subjecte experimenta un sentiment de rebuig envers l'objecte, això li dóna un motiu per acceptar-lo. Hegel ho consideraria, segurament, una «negación abstracta» de l'idealisme fichtià —el mateix «jo» dit ara «no-no-Jo»; Nietzsche, en canvi, hi detectaria el vell sentiment de culpa —«reactiu»—. Si se'm permet d'opinar a mi, com a simple espectadora, estic disposada a acceptar que el «procediment» de Rubert pot resultar quasi infal·lible, avui que les *relacions de poder*, no només no han canviat substancialment, sinó que han optat per refermar-se davant la simple modernització de les formes; ben explícit és el cas de la discriminació positiva, com més va, més discutida als Estats Units. Ateses les circumstàncies, sigui doncs benvingut qualsevol gest contrari al *rearme moral*. Tanmateix, des del punt de vista teòric, em sembla que cal fressar nous camins.

Al final dels setanta, el feminisme radical decidí bescanviar l'esperit de la *lletra* pel *llenguatge del cos*. Algunes ho vam considerar una renúncia a què no estàvem disposades. Igual que, ara, moltes de nosaltres han descobert llur voca-

ció de jutges o de guàrdies de seguretat, llavors també hi havia les que volíem participar en el banquet filosòfic, on acabàvem d'arribar. Ens vam conformar, per tant, amb l'«autocrítica» de les —millor dit, «els»— patums del ram. Evidentment, no ens va servir de gaire. Tot i així, al cap dels anys, encara penso que la crítica de la raó s'imposa, mentre volgüem practicar la filosofia i no qualsevol altra activitat. Però, fóra d'agrair que, per fi, es dugués a terme sense trampes, sense moure les fitxes del tauler a conveniència, com han estat fent, de manera sistemàtica, els pensadors que s'han dignat a especular sobre la feminitat:

On ne s'en rend pas compte quand on traite de «féminine», avec une nuance de dédain, une psychologie qui fait une place si large et si belle à la sensibilité. Ceux qui parlent ainsi ont pour premier tort de s'en tenir aux banalités qui ont cours sur la femme, alors qu'il serait si facile d'observer. Nous n'allons pas nous engager, à seule fin de corriger une expression inexacte, dans une étude comparée des deux sexes. Bornons-nous à dire que la femme est aussi intelligente que l'homme, mais qu'elle est moins capable d'émotion, et que si quelque puissance de l'âme se présente chez elle avec un moindre développement, ce n'est pas l'intelligence, c'est la sensibilité. Il s'agit, bien entendu, de la sensibilité profonde, et non pas de l'agitation en surface.» (Henri Bergson, *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 1012).

Entesos. El destí de les dones és lluir sempre la moda de l'any passat, ja que heretem la roba vella dels senyors. De vegades, sembla que hi hagi algun *revival*, però no ens enganyéssim pas —segut que ara tocava una altra «recreació». Que s'han cansat de la raó massa abstracta i decideixen reciclar la sensibilitat? Doncs, li pengem tot seguit algun detall per distingir-la de la vulgar, que és, indefectiblement, la nostra. El text citat de Bergson ens ho deixa ben clar. Ell defensava la *intuïció* com a forma de coneixement suprem; *va de soi* que no es referia a la tòpica, la «femenina», sinó a «l'espiritual».

L'*esperit* —vet aquí el mot màgic que continua enlluernant. No m'estranyaria gens que a ell, justament, es degués l'afició dels nostres intel·lectuals pel tema de la manipulació genètica. L'*esperit* hegelian només havia engolit les *inclinacions*; l'ADN, en canvi, ha colonitzat un espai més ampli: tot el cos. Ara sí que és de debò allò de la raó absoluta; ni un bri de realitat se li fa escàpola des que el nostre codi genètic és, essencialment, *llenguatge*.

Val a dir que es mostren cautes sobre el tema. No van descobrir endebades la fal·làcia naturalista, o la distància que hi ha entre fets i valors. Per això són els primers a recordar-nos que, dels descobriments científics, no se segueix cap norma necessària d'actuació. I amistosament ens aconsellen que defugin els arguments «naturalistes» (de la mena «les aranyes són matriarcals», o per l'estil); perquè es podrien girar en contra nostra... O d'ells, és clar. Ara mateix, si està ben demostrat —«científicament», com cal— que les dones tenim una major facilitat per al llenguatge, poster haurien de concloure que nosaltres, i no ells, som els homes, de veritat —vull dir, les més humanes, considerant la definició *vigent* d'humanitat.

Però això només passaria des de la seva perspectiva, segons la concepció que ells tenen de la raó com a llenguatge, amb la qual nosaltres, de moment, no

en tenim prou. A nosaltres ens dol profundament haver d'engiponar discursos com aquest meu d'ara, susceptible d'una objecció evident: de qui caram estic parlant cada vegada que dic «l'home»?; tan incapaç sóc de distingir? Tothom sap que, d'homes, com de dones, n'hi ha de moltes classes; vaja, que no és el mateix un ministre que un descarregador del moll.

Només hi puc estar d'acord. Però, si cap heroi no ho és per al seu vailet de cambra, ben al contrari, per a la seva dona qualsevol marit, en certa manera, és el senyor. Dit altrament, gràcies a nosaltres existeix l'Home. La forma *universal*, nosaltres li hem regalada, entre diverses raons, per aquesta que descrivia l'Eugeni d'Ors:

També Eva se'n passa mestra, en les arts de l'esbarjo i desllaçament, però amb una manera distinta a la de Karl. El que en aquest és desinterès i lliure fantasia, és en ella magistralitat tècnica, rigorós respecte a les regles del joc i aspre encès afany de pròpia victòria. (*Tina i la Guerra Gran*, p. 125)

Qui ho ha dit que les dones no servim per a la lògica perquè ens manca la capacitat d'abstracció? És tot just a l'inrevés. Tant sintonitzem amb les regles que fins i tot ens costa de fer trampes. No sabem moure les fitxes a conveniència; potser perquè, com sentenciava el personatge de Lewis Carroll, el significat dels mots depèn de qui mana i prou. A més, la cosa ve de lluny; ja Aristòtil deixà escrit, a la *Política*, que «les femelles tenen facultat deliberadora, però mancada d'autoritat» (1260a). Podem, doncs, ser comprensives i seguir els (seus) raonaments, però no donar-los fi, perquè ho esguerrariem tot (inclosa —m'imagino— la mateixa comprensió que se'ns demana, la «nostra forma essencial» de comprendre). Només deliberar és al nostre abast, sense fer l'elecció corresponent. *Ergo*, es tractarà de deliberacions frustrades i, cada cop que gosem triar, per lògica serà arbitràriament.

Així doncs, quan Ors o Bergson fan l'enroc de trobar-nos massa abstractes, tenen tota la raó. Si ens volem *expressar mitjançant representacions* —com els mateixos conceptes filosòfics— que s'han originat en situacions on nosaltres no tenim veu ni vot, el resultat s'assembla d'allò més al pronòstic kantian: intuïcions cegues i representacions buides. Al capdavant, no exercim com a *individus*, i és que, de fet, no ho som.

Almenys, no som individus de la mena d'aquell que, amb una tronada fórmula de cortesia, es reconeix, tranquil·lament, més lleig que qualsevol dona —per definició—. A ell, l'empara la convicció que aquesta mena de bellesa només és un valor natural, o sia, no cap valor en sentit propi. Aquí, doncs, la universalitat està en desavantatge; com que les doncs són, sempre i arreu, les més boniques, el fenomen perd, per a ell, tota significació. En canvi, elles no saben prendre's tan bé que qualsevol home, només pel fer de ser-ho, gaudeixi d'una intel·ligència superior. S'haurien estalviat aquest ressentiment si tinguessin una individualitat prou forta per veure's, elles mateixes, com a excepcions.

Indiscutible; tot i que veig una contradicció entre aquest concepte d'individu i l'ideal masculí d'autonomia, perquè l'ètica kantiana, d'on aquest prové,

defineix la immoralitat precisament com a excepció. Per tant, jo m'inclinaria a *reformular* el vell lema feminista, encara no mort del tot, almenys en altres contrades (veg. Agner Heller i Fernc Fehér, a *Biopolítica*, sobre la defensa del Cos als EUA). Cal insistir que el cos té un sentit per ell mateix, i que no s'esgota en la seva *funcionalitat* orgànica. Mentre que la natura o la via són perfectament «superables» dins l'Esperit, aquest potser es guariria dels seus deliris de grandesa —com a botxí i/o salvador— el dia en què ensopegués amb la materialitat del jo.

No hi ha res segur per endavant. Posem, doncs, que l'invent falla; tanmateix, bo i equivocant-nos, seríem, per fi, a l'altura dels nostres companys. Si no individus-cos, tindríem una individualitat en sentit tradicional; és a dir, ompliríem d'interessos les nostres representacions, abans buides i cegues. Això segurament ens portaria a interpretar pitjor, perquè ja no excel·liríem a l'hora de posar-nos «en el lloc de l'altre». Aleshores vindrien els errors, les malinterpretacions. I, amb elles, la fugida endavant, altrament dita «creació humana», que és (a hores d'ara ja no cal demostrar-ho) una exòtica planta de femer. Així doncs, no aspirem pas a res de l'altre món; exigim només el dret —*universal*— a l'equivocació.

Bibliografia

- ADORNO, T.W. (1990). *Dialéctica negativa*. Madrid: Taurus.
- BERGSON, H. (1991). *Les deux sources de la morale et de la religion*. París: O.C., Press Univer.
- ELSTER, J. (1989). *Ulises y las sirenas*. México: Fondo Cultura Económica.
- HELLER, A.; FEHÉR, F. (1995). *Biopolítica*. Barcelona: Península.
- D'ORS, E. (1987). *Tina i la Guerra Gran*. Barcelona: Edicions 62.
- RUBERT DE VENTÓS, X. (1980). *De la modernidad*. Barcelona: Península.
- (1996). *Ética sin atributos*. Barcelona: Anagrama.
- SIMEL, G. (1946). *Cultura femenina y otros ensayos*. Buenos Aires: Espasa Calpe.